

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt / Volume 8, Sayı / Issue 19 (Ağustos / August 2019), s. 34-48.
DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut295>
ISSN: 2147-5490, Mainz-Almanya



Özgün Makale/ Original Article

|| Geliş Tarihi: 30.07.2019
|| Kabul Tarihi: 06.08.2019

Sevinç Çokum'un Karanlığa Direnen Yıldız Romanında 27 Mayıs'ı Hazırlayan Süreç ve Sonrası*

Process That Lead to May 27, 1960 Coup and after Coup Reflected in Sevinç Çokum's Novel Named Karanlığa Direnen Yıldız

Gonca ARKON TEKİNEL**

Öz

1870'lerden itibaren toplumu etkileyen hemen her konuyu, yaşanan tarihî, sosyal ve kültürel değişiklikleri ayrıntılarıyla işleyen Türk romanı; Türk siyasî hayatındaki önemli gelişmeleri ve sancılı süreçleri de okuyucuya yansıtır. Türk toplumunda derin izler bırakan ve Türk siyasî tarihinin önemli dönüm noktalarından biri olan 27 Mayıs 1960 İhtilâli, pek çok yazar tarafından farklı bakış açılarıyla romanlarda işlenmiştir. Böylece günümüzde de etkileri ve sonuçları tartışılan bu askerî müdahale, o günleri yaşayanların hatıralarında ya da tarih kitaplarının sayfalarında kalmayıp romanın kurmaca dünyası içinde de değerlendirilmiştir. Türk edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Sevinç Çokum, *Karanlığa Direnen Yıldız* romanında Demokrat Parti iktidarının son yıllarını, iktidarın muhalefet, ordu, basın ve üniversite ile ilişkisini, 27 Mayıs'ı hazırlayan süreç ile ihtilâl sonrası Millî Birlik Hükümeti'nin uygulamalarını eleştirel bir bakışla ele almıştır. Bu çalışmada 27 Mayıs 1960 İhtilâli'nin bireysel ve toplumsal etkilerinin bir dönem romanı olan *Karanlığa Direnen Yıldız* romanına nasıl yansıdığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs 1960 İhtilâli, Demokrat Parti, Adnan Menderes.

Abstract

Turkish fiction has addressed in detail many subjects that affected society, history, and social and cultural changes since the 1870s. Turkish fiction describes important developments and challenging processes of Turkish politics to readers. The May 27, 1960 Coup, one of the soul-shattering milestones of Turkish political history, was addressed in novels by various authors from different perspectives. Therefore, discussion of the effects and results of this military

* Bu çalışma, "*Türk Romanında Cumhuriyet Dönemi Siyasî Partileri (1923-1960)*" başlıklı basılmamış doktora tezinden üretilmiştir

** Öğr. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmit-Türkiye.

Elmek: garkon@kocaeli.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0346-4324>

intervention was not limited to the memories of people who experienced it or to the history books. It was also addressed in the fictional world of novels. Sevinç Çokum, one of the important authors of Turkish literature, in her novel named *Karanlığa Direnen Yıldız*, addressed from a critical perspective the latest years of the Democrat Party, the ruling party at that time, the relationships of the ruling party with the opposition party, army, press, and universities, the process which led to the May 27 Coup, and the implementations of the National Unity Government. This study examines the personal and social effects of the May 27, 1960 Coup reflected in *Karanlığa Direnen Yıldız*, a period novel.

Keywords: May 27, 1960 Coup, the Democrat Party, Adnan Menderes.

Giriş

II. Dünya Savaşı'nı demokrasilerin kazanması, Türkiye'yi Amerika Birleşik Devletleri'ne yakınlaştırır. Ancak bu yakınlaşmanın tam olarak sağlanabilmesi, Türkiye'nin çok partili demokratik sisteme geçişi ile gerçekleşecektir. Cumhurbaşkanı İnönü'nün demokratik yaşama geçileceğini müjdeleyen konuşmasından cesaretlenen parti içi muhalefet, 7 Haziran 1945'te siyasî tarihimizde "Dörtlü Takrir"¹ olarak anılan bir önergeyi Meclis'e verirler. Dörtlü Takrir'de imzası bulunan isimler tarafından 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti kurulur, çok partili hayata geçilir.²

Demokrat Parti, henüz teşkilatlanmasını tamamlamadığı halde 21 Temmuz 1946'da yapılan seçimlere girer. Seçimleri %70 çoğunlukla CHP kazanır. Demokrat Parti seçimlere hile ve baskı karıştırıldığını ilân ederse de resmî sonuçlar değişmez; "*ancak 1946 genel seçimleri Türk siyasal tarihine usulsüz seçim olarak geçer.*" (Akşin, 1989: 143).

14 Mayıs 1950'deki genel seçimler, kamuoyunda hiçbir kuşkuyla yer bırakmayan yeni seçim kanuna göre yapılır ve 27 yıllık tek parti devri bu seçimlerle sona erer. Seçimlerin galibi, %53.5 oyla DP'dir. Böylece Cumhuriyet'in kuruluşundan beri ülkeyi tek başına yöneten CHP, demokratik seçim yoluyla yönetimi DP'ye teslim eder. 22 Mayıs 1950 günü TBMM toplanır. Meclis Başkanlığı'na Refik Koraltan Cumhurbaşkanlığına Celâl Bayar seçilir. Yeni Cumhurbaşkanı Bayar, hükümeti kurma görevini Adnan Menderes'e verir.

Hükümet programında "devr-i sabık" yapılmayacağı vurgulanarak 27 yıllık dönemin hesabının sorulmayacağı belirtilir. Ancak DP hükümetinin ilk çalışması, 1932'den beri uygulanan Türkçe ezan okunmasına yöneliktir. 16 Haziran 1950'de çıkarılan bir yasa ile Arapça ezan yasağı kaldırılır, radyoda dinî yayınlar yapılması ve mevlit yayınlaması üzerindeki yasaklar da kaldırılır. Türk parasından İsmet İnönü'nün

¹ Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından Meclis'e sunulan önergedeki istekler üç madde etrafında toplanmaktadır: "*Kanunlardaki ve parti tüzüğündeki antidemokratik hükümlerin tasfiyesi, meclisin hükümeti gerçek anlamda denetlemesi için olanak sağlanması ve seçimlerin serbestçe yapılması.*" (Yılmaz Gülcan, *Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 227)

² II. Dünya Savaşı'nın müttefiklerin zaferiyle sonuçlanması üzerine 1945'ten sonra Türkiye, Amerika'ya yakınlaşmaya ve dış politikasını Amerika'ya göre şekillendirmeye başlar. Cem Eroğul, DP'nin doğuşuna neden olan dış etkiler konusunda şu yorumu yapar: "*Dünyaya damgasını vuran bloklar politikası ve soğuk savaş bu yılda doğmuş, Türkiye'yi bugünkü duruma getiren emperyalizm uyduculuğu ve biçimsel demokrasi, yine bu yılda hızla oluşmaya yüz tutmuştur. Demokrat Parti, tam anlamıyla, bu yeni düzenin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.*" (*Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, s. 1) H. Bayram Kaçmazoğlu da DP'nin doğuşunun İnönü'nün isteği ile değil, Sovyetlerin baskı ve tehdidine karşı Batı desteğini sağlama politikasının gereği olduğunu belirtir. (*Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1988, s. 28-29)



resminin çıkarılması, beyaz treninin halka açılması, devlet konser salonu locasındaki kulaklığının kaldırılması da Başbakan Menderes'in ilk uygulamaları arasındadır. Millî Şef böylelikle tarihe gömülmektedir.

II. Dünya Savaşı boyunca sürdürülen tarafsızlık politikası uygun dış ilişkileri geliştirdiği için DP iktidarı, ilk yıllarında dış kredi kaynakları bulmada başarılı olur. Ayrıca savaş boyunca Merkez Bankası rezervleri de altın ve döviz bakımından iyi seviyededir. Kore'ye asker gönderilmesi ve 1952'de NATO'ya giriş, uluslararası koşulları Türkiye'nin lehine çevirir. Tarım ürünlerinin dış pazarda uygun fiyattan müşteri bulması ve Marshall Planı çerçevesinde dışarıdan gelen para, DP'nin ilk iktidar döneminde önemli bir ekonomik ferahlama sağlar. Tarımda makineleşme dönemine geçilir. Karayolları politikasına hız verilir; köy, kasaba ve kentler arasındaki bağlantılar sağlanır. DP'nin ilk dönemindeki kalkınma hamlesi, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve Petrol Kanunu ile tamamlanır. Ülkede ABD ve Dünya Bankası raporları çerçevesinde hazırlanan programlar ve liberal ekonomi politikası sayesinde bir rahatlama dönemi yaşanırken, halkın DP'ye olan ilgisi de günden güne artmaktadır.

Halkın desteğini arkasına olan DP iktidarı, ana muhalefet partisi CHP'nin üzerine gider. 1953'te CHP'nin malları haksız kazanım sayılarak hazineye devredilir. Tek parti döneminin başarılı kültür hamleleri kabul edilen Halkevleri ve Köy Enstitüleri kapatılır. Ayrıca DP hükümeti, 1954'te laiklikten uzaklaştığı gerekçesiyle Millet Partisi'ni kapatır.

2 Mayıs 1954 seçimleri, ekonomik kalkınma hamlesini gerçekleştiren DP için zafer, CHP için yıkım olur. DP, oy oranını %57'ye çıkararak büyük bir başarıya ulaşır.

Menderes, ikinci iktidar döneminde işe DP'ye oy vermeyen illeri cezalandırmakla baslar. İnönü'nün kalesi Malatya ikiye bölünür ve Adıyaman kurulur. Cumhuriyetçi Millet Partisi lideri Osman Bölükbaşı'nın memleketi Kırşehir ise bir kanunla ilçe haline getirilir. Bu dönemde bir dizi yasa çıkarılır. Yeni bir seçim yasasıyla radyo siyasal partilere kapatılır, memurların siyasal hakları kısıtlanır. Bir başka yasayla yargıçların ve profesörlerin erken emekliye sevk edilmelerine olanak tanınır. Ayrıca memurların çalışma sürelerine bakılmaksızın işten çıkarılmalarını sağlayan bir yasa düzenlenir. Çıkarılan yasaları eleştiren basınla iktidarın ilişkileri gerginleşir. Babıâli'nin ağır toplarına cezalar yağmaya baslar.

6-7 Eylül 1955 olayları, ülkedeki gerginliği tırmandırır, ayrıca bu olaylarla dış politikadaki itibarımız zedelenir. Menderes iktidarı, ikinci döneminin sonlarında baskısını daha da arttırmaktadır. Demokrat Parti içindeki anlaşmazlıklar, partinin bölünmesine ve 20 Aralık 1955'te Hürriyet Partisi'nin kurulmasına neden olur. Fuat Köprülü, artık kurduğu partiyi tanıyamadığını söyleyerek DP'den istifa eder. Menderes ise muhalefeti sindirmek ve planladığı ekonomik istikrar tedbirlerini yürürlüğe koyabilmek için seçimleri öne alır.

Demokrat Parti, 27 Ekim 1957 seçimleri öncesinde muhalefetin bir cephe halinde seçime girmesini çıkarttığı yasayla engeller; ancak yine de oy kaybından kurtulamaz. Çoğunluk sisteminin uygulandığı seçim sonuçlarına göre DP, oyların %48'ini alır. Muhalefetin toplam oyu ilk kez DP'nin üzerindedir ve muhalefete göre DP, artık azınlığın iktidarındır.

Başbakan Menderes ve DP'nin büyük hatalarından biri, 1957 seçim sonuçlarını gereği gibi değerlendirememeleridir. Seçimlerin ardından Menderes için gergin günler



başlar. Kesilen krediler, ağırlaşan borç ödemeleri, eriyen döviz rezervleri ekonomiyi darboğaza sürükler. Millî gelir düşer, enflasyon baş gösterir. Ağustos 1958’de ekonomik istikrar tedbirleri yürürlüğe girer.

Ekonomik durgunluk; zamları, işsizliği ve iflâsları da beraberinde getirir. Ekonomideki sıkıntılar siyasete de yansır. Muhalefet, basın, sendikalar isyan halindedir, ordu ise tetiktedir. Ekonomik refah, anayasa ve adalet teminatı, basın hürriyeti, dinin siyasete alet edilmemesi, antidemokratik kanunların kaldırılması vaatleriyle iktidara gelen DP; bunları gerçekleştirmediği gerekçesiyle halkın tepkisini toplar. İhtilâl söylentileri ise kulaktan kulağa yayılmaktadır.

CHP’nin iktidara karşı Hürriyet Partisi ile birleşmesinin ardından Başbakan Menderes, 12 Ekim 1958’de Manisa’da yaptığı konuşmada muhalefetin yarattığı husumet cephesine karşı bir “Vatan Cephesi” kurulması gerektiğini vurgular. Artık radyolarda her gün saatlerce Vatan Cephesi’ne katılanların adları duyurulmaktadır.

1958’de Kıbrıs Sorunu da gündeme gelir. Kıbrıs’ta EOKA örgütü Türkler üzerinde baskı yapmaya başlayınca Türkiye, adanın bölünmesinden yana tavır alır. Adada bulunan İngiliz askerlerinin Türklere ateş açması üzerine İstanbul’da düzenlenen mitingle Kıbrıs’ın bölünmesi isteği vurgulanır. Ankara’da da benzer bir gösteri yapılır. 19 Şubat 1959’da Londra Anlaşması ile sorun bir süreliğine aşılmış olur. Başbakan Menderes bu anlaşma için Londra’ya giderken uçağı düşer. 14 kişinin öldüğü kazadan Menderes, büyük bir şans eseri, hafif yaralı olarak kurtulur.

Dış politikada Kıbrıs sorunu yaşanırken iç politikada da muhalefete yönelik baskılar artmaktadır. CHP’nin yayın organı *Ulus* gazetesinin yanı sıra muhalefeti destekleyen birçok gazete kapatılır. 1959 Mayıs’ında CHP lideri İnönü’nün önce Uşak’ta, ardından İstanbul’da saldırıya uğraması, iktidar-muhalefet arasındaki ilişkilerinin iyice gerginleşmesine neden olur.

1960 yılına gelindiğinde iktidar-muhalefet çatışması zirveye ulaşır. CHP lideri İnönü’nün yurt gezileri engellenmek istenir, muhalif yazarlar tutuklanır, basına sansür uygulanır. CHP’yi darbe hazırlığı yapmakla suçlayan iktidar, Nisan 1960’ta Meclis’te bir “Tahkikat Komisyonu” kurar. Komisyona basını ve muhalefeti yargılama, gazete kapatma, siyasî faaliyetleri yasaklama konularında geniş yetkiler verilirken komisyonla ilgili haberlere de yayın yasağı getirilir. Tahkikat Komisyonu’nun kurulmasının ardından İnönü, Meclis’te komisyona yönelik tarihî konuşmasını yapar³ ve bunun üzerine Meclis toplantılarından uzaklaştırılır. Tepki gösteren CHP grubu da Meclis’ten polis zoruyla çıkarılır. İktidar-muhalefet arasındaki çatışma sokağa yansımakta gecikmez. 28-29 Nisan 1960’ta İstanbul ve Ankara’da üniversiteliler, DP hükümetini protesto gösterileri düzenlerler. Olayların büyümesi üzerine üniversiteler kapatılır, iki şehirde de sıkıyönetim ilân edilir.

İktidarın sonunu gören Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel, 3 Mayıs günü Başbakan’a bir mektup göndererek ülkenin huzur ve istikrarı için alınması

³ Tahkikat Komisyonu’nun kurulmasına ilişkin yasanın görüşüldüğü Meclis oturumunda CHP lideri İnönü, söz alır; bu komisyonun kurulmasıyla demokratik rejimin baskı rejimine sürüklendiğini belirtir ve o ünlü sözlerini söyler: “Arkadaşlar, şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilâl meşru bir haktır. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam.” (Mehmet Ali Birand-Can Dünder-Bülent Çaplı, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, 14. baskı, s. 38)



gerekli önlemleri bildirir.⁴ Ancak Başbakan Adnan Menderes, bu mektubu ve uyarıları dikkate almaz.

Üniversiteli gençler, hükümeti protesto için 5 Mayıs 1960'ta Kızılay Meydanı'nı doldururlar.⁵ Olay yerinden geçen Başbakan Menderes tartaklanır, güçlükle uzaklaştırılır. 21 Mayıs'ta ise Harbiyeliler Ankara'da sessiz bir yürüyüş yapar. Menderes ise bugünlerde radyodan halka hitap ederek kışkırtmalara kulak asılmamasını, ülkedeki istikrar ortamının bozulamayacağını söylemektedir.

Ülkedeki bu çatışma ortamı, 27 Mayıs 1960 sabahı Kurmay Albay Alpaslan Türkeş'in Ankara Radyosu'ndan okuduğu ihtilâl bildiriyle son bulur, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koyduğu halka duyurulur.

İhtilâl sonrası Millî Birlik Komitesi kurulur, komitenin başına Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Cemal Gürsel getirilir. Cumhurbaşkanı Bayar, TBMM Başkanı Koraltan ve Başbakan Menderes başta olmak üzere DP'liler tutuklanır. Anayasa ve parlamento feshedilir, siyasî faaliyetler durdurulur. Cemal Gürsel başkanlığında kurulan hükümet, yeni anayasanın hazırlanması için profesörlerin yer aldığı bir Anayasa Komisyonu oluşturur. Tutuklanan DP'liler yargılanmak üzere Yassıada'ya gönderilir. "Düşükler" olarak anılan DP'liler, Yüksek Adalet Divanı tarafından yargılanır. Yargılama sonucu 15 kişi idama, 31 kişi ömür boyu hapse, 418 kişi ise değişik cezalara çarptırılır. Yargı kararlarının ardından Millî Birlik Komitesi; idam, yönetim devri ve seçim tarihi konularında görüş ayrılıklarına düşer. Komite içindeki karşıt görüşlü 14 subay, yurtdışında çeşitli görevlere sürgün olarak gönderilir.

Ocak 1961'de demokrasiye yeniden dönülebilmesi için Kurucu Meclis oluşturulur. Siyasî faaliyetlere izni verilmesiyle birlikte Şubat 1961'de 7 parti birden kurulur. Adalet Partisi, Türkiye İşçi Partisi, Yeni Türkiye Partisi o günlerde doğar. 1961 Anayasası, 27 Mayıs'ın 1. yıldönümünde Kurucu Meclis tarafından kabul edilir. Yapılan referandum ile Anayasa kesinleşir.

Ordu içindeki ayrışma neticesinde Millî Birlik Komitesi, idam cezalarından üçünü onaylar. Hasan Polatkan, Fatih Rüştü Zorlu ve Menderes Eylül 1961'de idam edilir. Celâl Bayar ve Refik Koraltan ile 10 kişinin idam kararı ise ömür boyu hapis cezasına çevrilir. Böylece on yıllık bir iktidar, üç infazın gölgesinde tamamen tarihe karışır.

Türk siyasî tarihinin önemli dönüm noktalarından biri olan 27 Mayıs 1960 İhtilâli, pek çok yazar tarafından farklı bakış açılarıyla romanlarda işlenmiştir. Böylece günümüzde de etkileri ve sonuçları tartışılan bu askerî darbe, o günleri yaşayanların hatıralarında ya da tarih kitaplarının sayfalarında kalmayıp romanın kurmaca dünyası içinde de değerlendirilmiştir. "27 Mayıs İhtilâli ile Türk Edebiyatı siyasal içeriğe daha önceki bütün dönemlerden daha geniş bir biçimde açılır. Siyasal edebiyat 27 Mayıs'ı izleyen dönemde daha öncesiyle kıyaslanamayacak ölçüde zenginleşir."(Gülendam, 2004: 281)

Bu çalışmada "Türkçeyi çok güzel kullanan, duyguları anlatmasını bilen bir yazar" (Enginün, 2008: 384) olan ve eserlerinde sosyal ve tarihî konuları işleyen Sevinç

⁴ Org. Cemal Gürsel, bu mektubunda memleketin huzur ve istikrarı için alınmasını gerekli gördüğü tedbirler üzerinde durur. İktidarın sonunu gören bir asker olarak hükümeti uyarır. Bu tedbirlerin başında Cumhurbaşkanı Bayar'ın istifası, hükümet kabinesinin acilen yenilenmesi bulunmaktadır. Mektubun tam metni için bkz: Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı (1899-1960)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 10. Baskı, s. 391-393

⁵ Siyasî literatüre "555 K" parolasıyla geçen olaya dair ayrıntılı bilgi için bkz: Birand, a.g.e., s.120-121



Çokum'un *Karanlığa Direnen Yıldız* romanında 27 Mayıs 1960 askerî darbesini öncesi ve sonrasıyla nasıl ele aldığı irdelenecektir. V. Zhdanov "Edebiyat sosyal bir olaydır; edebiyat, gerçeğin yaratıcı muhayyilenin içinden süzülerek idrakidir."⁶ der. Bu bağlamda *Karanlığa Direnen Yıldız* romanına bakıldığında Türk siyasi tarihindeki önemli sürecin ve bu sürecin toplumdaki yansımalarının esere doğrudan yansıdığı görülür. *Karanlığa Direnen Yıldız* romanında belirli bir tarihî süreç işlense de bu eser "tarihî roman" değil de "devir/dönem romanı" olarak nitelendirilmeye müsaittir. Nitekim Bilge Ercilasun da *Karanlığa Direnen Yıldız* için "27 Mayıs İhtilâlinin sorgulandığı bir devir romanı ve mesele romanıdır. Romanda siyasî bir atmosfer, hayatın bütününe hâkimdir." (Ercilasun, 2009: 105) diyerek romanın bu yönünü belirtir. 1943 doğumlu Sevinç Çokum'un romanda söz konusu edilen sürece tanık olması ya da gerçekleşen hadiseleri tanıklardan dinlemesi yüksek ihtimaldir. Ancak unutulmaması gereken bir husus da şudur ki *Karanlığa Direnen Yıldız* adlı eser her ne kadar tarihe mal olmuş ya da tarihî bir süreçte gerçekleşmiş hadiseleri anlatsa da kurgusal bir metin olup durum ve olaylar yazarın bakış açısına göre yansıtılmıştır.

Edebî eserlerle içinde üretildikleri toplum arasında karşılıklı etkileşim vardır. "Sosyolojik eleştiri edebiyatın kendi başına var olmadığı, toplum içinde doğduğu ve toplumun bir ifadesi olduğu ilkesinden hareket eder."⁷ Bu görüş dikkate alındığında edebî eserlerden hareketle döneme ilişkin birtakım saptamalara varılabilir. *Karanlığa Direnen Yıldız* romanında 27 Mayıs Darbesi'ne giden süreç ve darbenin toplumdaki yansımaları ayrıntılı olarak işlenmiştir.

İhtilâl Öncesi İktidar-Muhalefet İlişkisi

Türk toplumunda yaşanan kırılma, sarsıntı ve değişimlerin değerlendirildiği *Karanlığa Direnen Yıldız* romanında yazar; ihtilâl sürecinde yaşananları, ihtilâlin toplumsal ve bireysel etkilerini ayrıntılı bir biçimde sorgular. Ayrıca ihtilâl sonrası Millî Birlik Komitesi'nin kendi içinde ikiliğe düşmesini, komitedeki tasfiyeleri, bazı üniversite hocalarının görevden alınmasını, DP'lilerin uzayan mahkeme sürecini eleştirir.

Roman⁸, kahraman-anlatıcının babasına ait gazete arşivinde okuduğu Peyami Safa'nın bir yazısında geçen, babasının kırmızı kalemle çizdiği "şeref katliamı" ifadesiyle başlar. 5 Eylül 1960 tarihli bu gazete haberinde, "Suçlu olanların cezalandırılmasını bütün memleket istiyor. Fakat aylardan beri devam eden bu şeref katliamı cezasız mı kalacak?" (s. 10) sözleriyle ihtilâl sonrası yönetime el koyan askerî güçlerin Demokrat Partililere reva gördüğü muamele sorgulanmaktadır. Kahraman-anlatıcı, 1960 İhtilâli'nden 34 yıl sonra okuduğu bu yazıdan hareketle 27 Mayıs'ın toplumda yarattığı tedirginliği ve ayrışmayı şöyle değerlendirir:

"Her şey her şey ihtilâlin gerisinde tüllenmişti. Ahşap sofalarımızın reçine kokusu, yıldızlı bahçelerimiz, Jüponlu kabarık eteklerimizin gururlu kıpırtıları, karanlık taşlıklardaki efsanevi ocaklarımız, kapı önü masalarımız, siyasetin ayırmadığı, bölmediği buz çatlamalarına döndürmediği dostluklarımız, tel dolaplarımız, bakır sahanlarımız, destancılar, yaz günlerinin rehavetiyle dolu pencerelerimizin mor karanfilleri (...) bir devrin şüriyeti olarak hatırlanmalıydı artık... Yeni hayatımız ise, apartmanlar, havağazı kokusu, otobüslerimiz, akasyalarımız, marş söyleyen 'özgürlükçü gençler'imizdi..." (s. 12)

⁶ Robert Escarpit, *Edebiyat Sosyolojisi*, Çev.: Ali Türkay Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1968, s. 11.

⁷ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yayınevi, İstanbul 1991, s. 74.

⁸ *Karanlığa Direnen Yıldız*, Ötügen Yayınları, İstanbul, 1999, 267 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)



Anlatıcı, 1960 yılında yaşadığı mahalleyi ve bu mahalledeki bir apartmanı hatırlar, birlikte yaşamaktan büyük keyif alan apartman sakinlerini okuyucuya tanıtır. Apartmanda yaşayanlar, dönemin aydın sınıfının bir bölümünü oluşturmaktadır. Yazar olmak hevesindeki genç Feridun, Demokrat Partili babası Doktor Enis Bey, annesi Gülzade Hanım, Cumhuriyet Halk Partili Amcası İktisat Profesörü Sebati Bey, yengesi heykeltıraş Sibel, oğulları üniversite öğrencisi Cangür; Sebati Bey'in bacanağı Binbaşı Kaya ve güzel eşi İncenaz; Kaya'nın halasının oğlu gazeteci Asaf ve karısı Tülin... Birbirleriyle yakın ilişki içerisindeki bu topluluk, sadece kışın aynı apartmanda oturmazlar, yaz aylarında da Kadıköy'ün denize yakın kıyılarında tuttıkları yazlıklarda da birlikte olmanın keyfini sürerler.

1960 öncesi Türkiye'nin akademisyen, asker, öğrenci, sanatçı, gazeteci ve doktor gibi farklı çevrelerini temsil eden bu insanlar; akşam sofralarında memleket meselelerini tartışır. Doktor Enis Bey ve oğlu Feridun dışındaki hemen herkes Demokrat Parti yönetimini ve Başbakan Menderes'i kıyasıya eleştirir. Profesör Sebati Bey ve diğerlerinde İsmet Paşa sevgisi son derece yoğundur. DP'li olan Enis Bey, kardeşi ve diğerlerinin İsmet Paşa hayranlığını saçma bulur.

Feridun'un apartman sakinleri dışındaki çevresinde dönemin ünlü fikir adamları ve öğrenciler yer almaktadır. Feridun; Milliyetçiler Derneği'nin hamisi Veysel Ağabey, onun yakın arkadaşı hukuk mezunu Özhan, edebiyat fakültesi öğrencisi Ferda ve Ümit vasıtasıyla düzenlenen çeşitli konferanslara katılır. Bu konferanslar aracılığıyla Nurettin Topçu, İsmail Hami Danişment, Ali Fuat Başgil, Nihat Sami Banarlı, Mehmet Kaplan, Mümtaz Turhan, Peyami Safa, Necip Fazıl gibi dönemin ünlü edebiyatçı ve fikir adamlarını dinleme fırsatını elde eder. Feridun, Veysel Ağabey'in sahibi olduğu matbaada Osmanlı Padişahları serisinin basımıyla uğraşmaya başlar. Feridun için asıl çatışma noktası, Menderes'i ezilmiş ve sınıflandırılmış köylüye itibarını kazandıran, halkın içine karışan bir inkılâpçı, "İslâma ve Türklüğe saygısı olan bir devlet adamı" (s. 22) olarak tanımlayan yayınevi çalışanlarıyla Menderes'ten nefret eden apartmandakiler arasında kalmasıdır.

1957 seçimleri sonrası Feridun, apartman sakinlerinin buluştukları yemeklerde tansiyonun artmaya başladığına şahit olur. Siyasî ortamın bir aynası durumundaki bu ev toplantıları, yavaş yavaş eski tadını kaybetmektedir. DP ve CHP arasında yaşanmaya başlayan gerginlik, aynı sofrayı paylaşan apartman sakinlerini de ayırır: "Dokuz subay olayından, hele hele Paşa'nın Kurultay konuşmasına yayın yasağı konmasından sonra tartışmalar sofraları terk etmek, kadeh kırmak seklini almağa başlamıştı." (s. 26)

Demokrat Parti'nin baskısını iyice arttırdığı, basına sansür uyguladığı gerginlik ortamında Feridun, DP'li bir armatörün kızı olan Ece ile nişanlanır. Ece, hayat anlayışı ve sosyal standartları ile Feridun'a uyumamaktadır.

Kıbrıs olaylarının tırmanışa geçtiği günlerde, sofradaki tartışmalar, ülkedeki gelişmeleri anlatmakla kalmaz, olayların geniş bir perspektiften değerlendirilmesine de zemin hazırlar. Apartmandakilere göre Menderes iktidarı; orduyu, muhalefeti ve gençliği hiçe saydığı, gücüne inanarak realiteyi gözden kaçırdığı, "nurlu ufuklardan başka bir şeyi görmediği" için kendi sonunu hazırlamaktadır. (s. 29)

Doktor Enis Bey ise apartmandakilerin Demokrat Parti düşmanlığı karşısında öfkeli. Menderes'in Anadolu'da son derece faydalı atılımlar yaptığını, İsmet Paşa'nın aksine, halkla bütünleştiğini, halkın yüzünü güldürdüğünü, köyün, toprağın, insanın



çehresinin değiştiğini, iktisadî kalkınmanın gerçekleştiğini savunur; diğerlerini, yapılanları takdir etmemekle suçlar:

"-Başvekilin atılımlarını görmezliğe geliyorsunuz. Biz bir savaştan çıktık. Yeniden devlet olma savaşından ve aştığımız dağ ile aramızda 35 yıl var. Bu 35 senenin ilk 15'i Atamızındı. Sonraki 12 yıl ise Paşanızın. Ne yaptı Paşanız?(...)Kabuğunuzun dışına çıkın da Anadolu'ya bir gidin. Başvekil'in eserini, yeni Anadolu'yu görün. Köyün, toprağın, insanın değişen çehresini, toprakta ışıldayan tebessümü görün. Fabrikaların tüten bacalarını, tarımda ve sanayideki atılımları görün. Ne yaptı Paşanız? Kibrinden, azametinden dağ gibi duran tüccarın karşısına köylüyü bey gibi dikebildi mi? Gidin görün yeni Anadolu'yu! Saban tutsaklığından azad edilen köylünün traktörün sırtındaki mutluluğunu görün! Ama hayır! Gözleriniz bantla kapanmış. Sizden olmayanın başarısını asla göremeyeceksiniz."(s. 30)

İsmet Paşa'nın yıllardır ne yaptığını soran Enis Bey'e gazeteci Asaf, iktidar sarhoşluğu içinde baskılarını günden güne arttıran Demokrat Partililere iktidar hakkını, konuşma hakkını Paşa'nın verdiği söyler.(s. 30) Feridun, Menderes iktidarının diktatörlük olarak değerlendirilmesinin yanlış olduğunu ifade edince Binbaşı Kaya, asker DP karşısındaki olumsuz tavrını *"Bu gidişe elbet dur denecektir. Bugün Bağdat'ta, yarın burada..."*(s. 31) şeklindeki sözleriyle belirterek tartışmaya son noktayı koyar.

Feridun, matbaadaki arkadaşlarıyla da siyasî gelişmeler hakkında konuşmaktadır. Veysel Ağabey ve arkadaşlarının Menderes iktidarına yönelik değerlendirmeleri ve siyasî tespitleri yazarın görüşlerini yansıtır niteliktedir:

"-Komünistler CHP'nin içine sızdılar. Bunlar CHP için pek tehlikeli olmasalar da, DP'nin çökertilmesinde CHP'yle el ele vermiş görünüyorlar. DP gidiyor... Nereye gittiğini Allah bilir... Bir şeyi zamanında devralmak ve zamanında bırakmak seçilecek yolun en iyisi. Galiba başarının sırrı da bu... DP zamanında geldi, ama zamanında çekilmesi gerek."(s. 34)

"Ferda pencere dışında daldığı noktalardan sıyrılıp dönüyor:

-Kaplan Bey'in sözlerini, derste bize söylediklerini hatırlıyorum. 'Bu bir inkılâptır...' diyordu. 'DP asıl büyük kitleyi harekete geçirdi. Bu çok önemli. Çünkü milletin yüzde sekseni köylü. Onun için bu tam bir inkılâptır. Uyuşmuş, uyuyan bir kitle uyandı.'

-Eoet... dedi Veysel Ağabey. Bu âlimin düşüncesi. Benimkisi ise ümmi olanın sezgisi. Ben diyorum ki, o kitleyi kim eline geçirirse kalabalıklar onun peşinden akar. Çünkü o kitle ruhuyla uyanmadı. Köylü su istiyor, yol istiyor. Böyle uyandı. Eğer ruh olarak uyanıydu inkılâp dediğiniz şey tam olurdu, eksiksiz olurdu."(s. 34-35)

Romanda ülkede artan siyasî gerginlik ve ihtilâl beklentileri üzerine Menderes'in İzmir ve Balıkesir konuşmalarına yer verilir. Başvekil'in *"nutuklarında bir direnç, ileriye dönük düşünceler, hatta iyimserlik"* sezilmektedir:

"Bu memlekette yaratılmak istenen ihtilâl havasını, bunu besleyen meş'um zihniyetle beraber bertaraf etmenin imkânlarını, evvela biz, memleketimizi tenvir etmek yoluyla temin edeceğiz.

Irak'ı misal göstererek ve gazetelerinde milleti mütemadiyen tahrik ederek âdeta 'Bunları da öldürecek bir sergerde serseri çıkmayacak mı? demektedirler.

Biz öylesine bir demokrasi, öylesine bir hürriyet rejimi bulup tatbik etmek mecburiyetindeyiz ki, bu rejimde hürriyetin bütün esasları mahfuz bulunacak ve rejimin temelini teşkil eden bir devlet nizamını muhtevi olacaktır."(s. 36)



1959 Şubatı'nda Adnan Menderes ve bazı Demokrat Partililerin bindiği uçak Londra yakınlarında düşer. Kazada bazı partililer hayatını kaybeder, Başvekil Menderes ise mucize eseri kurtulur. Bu kazanın etkisiyle iktidar ve muhalefet arasında geçici bir barış dönemi yaşanır. Halk büyük bir coşkuyla Menderes'i karşılar. Feridun, Menderes'e sevgi gösterilerinde bulunan insanların sevincini, "Oğlunu, evlâdını Milâd öncesine dönüp kurban etmek isteyen, arabasının altına yol halısı olmak isteyen bu insanları yöneten, onlara hükmeden neydi? Sevgi mi? Sevgiyse eğer, o büyük karşılamada şahlanmış, köpükler saçan, gemi aزیya almış kısraklara dönmüştü."(s. 40) sözleriyle yorumlar.

Başvekil'in uçak kazasından kurtulmasına sevinen büyük kalabalıkların yanında, üzülenler de vardır. Apartmandaki muhalifler, Menderes'le ilgili çeşitli yorumlarda bulunurlar. Bir kısmı, Başvekil'in şansı sayesinde kurtulduğunu düşünürken Binbaşı Kaya ve Gazeteci Asaf ise Menderes'in "ileride geçeceği çetin ama çok çetin sınav dolayısıyla" ölümden kıl payı kurtulduğunu ileri sürmektedirler.

Feridun'un zihnini bir yandan komşuları İncenaz Hanım'ın cazibesi, bir yandan nişanlısı Ece ile aralarındaki mesafe, diğer yandan da yazmak istediği roman kurcalarken o günlerde apartmandaki tartışmalar, iktidarın dış politikasına yöneliktir. Muhalif apartman sakinlerine göre, Amerika'nın müttefiki olan DP hükümeti; işbirlikçi, hatta vatan hainidir. Ülkedeki askerî üsler, onların düşüncesinde NATO'nun değil, Amerikan genelkurmayınıdır. NATO ve CENTO ile Amerikan mandası altına girildiğini ileri süren muhaliflere karşı Doktor Enis Bey, iktidarın dış politikasını hararetle savunur:

"-NATO da CENTO da gerekliydi. Bunlar, Reiscumhurun ve hükümetin dış politikadaki başarılarıdır. Dünyanın yeni şartları bunu gerektiriyordu. Türk devletinin dışişlerinde, hele son zamanlarda attığı adımları nasıl olur da göremezsiniz? Londra ve Zürih Anlaşmaları Kıbrıs'ın müstakilliğiyle beraber oradaki Türk varlığını da dünyaya duyurdu."(s. 43)

Sebati Bey, ağabeyi Enis Bey'in hâlâ DP iktidarını yüceltmesine anlam veremez, Uşak ve Topkapı'da İsmet Paşa'ya yönelik olaylardan hükümetin sorumlu olduğunu belirtir, halkın sabrının taşıdığını söyler. Binbaşı Kaya, küfürle karışık son sözünü söyleyerek adeta yaklaşan ihtilâli duyurur: "*-İhtilâli yapmayan pezevenktir ulan!*" (s. 45)

İhtilâle Giden Süreç

1960 baharında Kayseri olayları sonrası, Meclis'te Tahkikat Komisyonu tasarısıyla ilgili tartışmaların yoğunlaştığı günlerde, Feridun'un amcası Prof. Sebati Bey'in yeni kimliği iyice belirir. İsmet Paşa'nın eski generallerle, sonra da İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıdık Sami Onar'la görüşmesi; Onar'ın çevresindekilerden biri olarak Prof. Sebati Bey'in de sivirmeye başlamasını sağlar. Tanzimat'ın özgürlükçü isimleri Mustafa Reşid ve Mithat Paşa'ya büyük hayranlık duyan Sebati Bey, şimdi "*yaklaşmakta olan darbenin itaatkâr bir neferi*"dir.(s. 74)

Apartmandaki kutuplaşmanın iyice belirginleştiği bugünlerde Doktor Enis Bey, gücünün son kırıntılarıyla Demokrat Parti'yi savunmakta ve iktidarın yeni uygulaması Tahkikat Komisyonu meselesini haklı çıkarmaya uğraşmaktadır. Enis Bey, komisyon tasarısına karşı çıkan CHP'yi sert bir dille eleştirir:

"-CHP çizmeyi aştı. İktidara gelmek için her hareketi meşru sayıyor artık... Komünist taktiği kullanıyor... Memleketi ihtilâl havasına sokuyor. Nasıl mı? Hükümete ağır suçlamalarda bulunuyor. Vay efendim seçimler yapılmayacakmış, vay efendim bu encümen anayasayı ihlâl demekmiş. Soruyorum, bu araştırma komisyonu neden aykırı olsun anayasaya? Demokrasinin en güzel ifadesi olan Millet



Meclisi yine kendi içinden bir komisyon tertip ediyor... Neden? Azıtan muhalefetin bünyesindeki kışkırtıcı odakları araştırmak için.”(s. 75)

Sebati Bey ise bu sözlerinden sonra ağabeyine İsmet Paşa'nın iktidarla ilgili yorumlarını hatırlatır ve Menderes hükümetinin Tahkikat Komisyonu ile sonunun yaklaştığını⁹ şöyle vurgular:

“-Biz ihtilâlden gelmiş bir nesiliz...” diyor Paşa. ‘Biz demokratik rejim dedik. Demokratik rejim istedik. Demokratik rejim kurulmuştur. Bu demokratik rejim istikametinden ayrılıp onu baskı rejimi haline getirmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam.’ diyor. Kurtaramaz elbet.”(s. 75)

Enis Bey, halkın oyuyla iktidara gelmiş bir hükümetin ihtilâl şartları hazırlanarak devrilmeye çalışıldığını söyleyince Binbaşı Kaya, halkoyuyla on yıldır iktidarda olan hükümeti ancak ordunun devirebileceğini ifade eder:

“-(...) Vatandaş dersin, halk dersin basında taşırın onu... On yıldır iste o vatandaşın oyları yüzünden boka battık. Simdi o boku da temizlemek bize düşüyor. Yani Paşa'nun dediği gibi ‘Şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilâl meşru bir haktır.’”(s. 76)

28 Nisan'da Beyazıt'ta öğrencilerin iktidarı protesto gösterileri gerçekleşir. Sebati Bey'in oğlu Cangür de öğrenci kalabalığı içindedir. Bu tarihî olayda bulunması ve aldığı sözde birkaç yarayla apartmandaki muhaliflerin kahramanı olur, sofralarda büyük itibar görür. Beyazıt'taki olaylar, anlatıcıya göre basın da etkisiyle abartılı bir biçimde verilerek halk arasında bir galeyana oluşturulmak istenmektedir. İstanbul'daki öğrenci hareketleri, ertesi gün Ankara'ya da sıçrar. Olaylar üzerine Menderes, radyodan sadece on yıldır hükümetin gerçekleştirdiği icraatlara dair şu sözleri sarf eder: *“Türkiye bugün asırlarca yapılmayanların on sene içinde nasıl yapıldığını, memleketin bir baştan öbür başa sayısız eserlerle nasıl donandığını görmektedir, on sene evveli ile bugünü vatandaşlar kıyaslayabilmekte ve hükümlerini vermiş bulunmaktadırlar.”(s. 83)*

Yazar, *“düşünceleri sezilmeyen ağır bir kaplumbağa görünüşü”* ile subay otobüslerinin *“üniformaları kadar yüzleri de birbirine benzeyen”* ve *“bu benzeşmeyi itirazsız kabullenmiş”* subaylar taşıdıklarını ve bu subayların darbe düşüncesi içinde olduklarını vurgular:

“Sükseli taksiler, yeni semtlere insan götürmenin gururlu inip çıkmalarıyla belediye otobüsleri, bazen çığırkan masmavi bir halk otobüsü, düşünceleri sezilmeyen ağır bir kaplumbağa görünüşü içinde haki renkte subay otobüsleri gelip geçiyordu. O baharın yaza kavuşma günlerinde sabah akşam haki otobüslerin camlarında üniformaları kadar yüzleri de birbirine benzeyen, bu benzeşmeyi itirazsız kabullenmiş profilleri seyredirdim. Küçükken kağıtlara karaladığım hep aynı insanın yüzleri gibiydi bunlar.”(s. 102)

27 Mayıs İhtilâli ve Toplumdaki Yansımaları

Toplumun bir kısmı tarafından beklenen ihtilâl, 27 Mayıs 1960'ta gerçekleşir. İhtilâl sabahı radyodan yapılan duyuruya ilişkin romanda şu satırlar yer alır: *“Sevgili vatandaşlar! Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla*

⁹ Ş. S. Aydemir, Tahkikat Komisyonu'nun DP iktidarının sonunu getirdiğine ilişkin su yorumu yapar: *“Meclisin bir tahkikat komisyonu kurmasından -eğer şartlar bunu emrediyorsa- daha tabii bir şey olamaz. Ama ya yetkiler? Ya bu yetkiler Anayasayla çelişirse? İşte o zaman DP kendi eliyle, karşı güçlerin, yani İnönü ve Halk Partisi ile gizli ihtilâl teşkilâtının eline, bundan daha elverişli bir vesile veremezdi.” (Menderes'in Dramı, s. 353)*



kardeş kavgasına meydan vermemek amacıyla Türk Silâhlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır.”(s. 103)

Basın, ihtilâli manşetten verir, Ordu; “*Ne mutlu bugünümüze! Geçmiş olsun! Orduya Şükran Borcumuz Var!*” gibi ifadelerle yüceltilir. *Daily Mirror*, *Le Figaro* gibi batının ünlü gazeteleri de yönetime müdahaleyi “*hürriyet hareketi*” olarak yorumlar, ihtilâli destekler.

İhtilâl sonrası Doktor Enis, DP'nin ikbal sofralarından yararlanan birçok arkadaşının yeni oluşum içinde nasıl değiştiğine şaşırır ve büyük üzüntü duyar. Feridun da artık amcasıyla ya da Binbaşı ile bir kahve içimi olsun bir araya gelmediklerini şaşırarak fark eder. 27 Mayıs İhtilâli, apartman sakinlerini kesin çizgilerle ayırmıştır.

Feridun'un dostu Veysel Ağabey, başlangıçta işin içinde tanıdığı vatansever subaylar da olduğu için ihtilâli destekler. Sonrasında ise kurulan Millî Birlik Komitesi'nin ikiliğe düştüğünü, komitedeki 14 subayın yurtdışına sürüldüğünü öğrenir ve büyük hayal kırıklığı yaşar. Veysel Ağabey'in sürgüne gönderilen subaylardan yakınlık duyduğu kişi, ihtilâl sabahı radyodan duyuruyu yapan Albay Alparslan Türkeş'ten başkası değildir.(s. 106) Türk siyasî hayatında sonradan etkili olacak Türkeş'in Veysel Ağabey tarafından övülmesi, onun milliyetçi-muhafazakâr çizgisini ortaya koymaktadır.

Veysel Ağabey, DP'li olmadığı halde tutuklanır. Üç gün sonra serbest bırakılan Veysel Ağabey'in sözleri, darbenin asıl nedenini açıklar. Ona göre ihtilâlin sebebi, inananlarla inanmayanların savaşıdır. Menderes'in Türkçe ezanı kaldırıp Arapça ezan okutturması, Eyüp Sultan ziyaretleri, Mevlana'ya olan ünsiyeti, İstanbul'da Said-i Nursi ile dolaşması; radyolardan Mevlid yayınlarına izin verisi nedeniyle orduyu ve CHP'yi karşısına aldığı düşünün Veysel Ağabey; “*asıl çekişmenin inanmak ve inanmamak meselesinde*” olduğu kanaatindedir. O; Menderes'in icraatlarından ziyade, dine önem vermesi nedeniyle eleştirildiğine inanmakta, DP dönemini bir inkılâp olarak değerlendirmektedir.

Romanda, Cemal Gürsel Paşa'nın ihtilâlden önce Millî Müdafaa Vekili Etem Menderes'e yolladığı, ancak halka ihtilâlden sonra açıklanan muhtıra niteliğindeki 3 Mayıs 1960 tarihli mektuptan da bahsedilmektedir: “*Paşa o mektupta Cumhurreisinin istifa etmesi, kabinenin değiştirilmesi, Tahkikat Komisyonu kanununun kaldırılması, Ankara örfi idare kumandanının, İstanbul ve Ankara valilerinin, emniyet müdürlerinin değiştirilmeleri, meokuf gazetecilerin ve talebelerin bırakılmaları, hükümet büyüklerinin suni vatandaş kitleleriyle karşılaşmalarının terk edilmesi*”(s. 110) gibi konular üzerinde durur, hükümetin din istismarından da vazgeçmesini ister. Paşa, ayrıca “*hürriyet duygusuyla*” gösteri yapan öğrencilerin üzerine emniyet güçlerinin gönderilmesinin yanlışlığına da dikkat çeker.

Feridun'un annesi Gülzade Hanım, apartmandakilerle araya giren soğukluğu gidermek için akrabası olan Hayrettin Paşa'yı bir akşam yemeğine davet eder ve apartman sakinlerini de bu yemeğe çağırır. İhtilâl sonrası artan gerginliklere rağmen apartmandakiler, Hayrettin Paşa'nın da bulunduğu bu yemeğe tam kadro katılırlar. Yemekte Sebati Bey, Atatürk devrimlerine yürekten bağlı olan ordunun iktidara el koymada geciktiğini, DP'nin irticaya yönelik tehdit oluşturduğunu; “*-Havsalam almıyor muhterem Paşam. Ne kadar gecikildi? İhtilâl daha Türkçe ezan kaldırılıp yerine Arabisi konduğunda yapılmalıydı bence... Sırf irticayı hortlattıkları için bu adamlar birer birer mahkemesiz asılmalydılar. Zihniyetler değiştiriliyordu efendim. El altından, su altından yapılan*



buydu. Tarihi hadiseler yeni hükümler getirme hevesindeydiler. Medrese telâkkilerini geri getirmeğe azmetmişlerdi.”(s. 117) sözleriyle dile getirir.

Hayrettin Paşa ise “-Cumhuriyet tarihinde ilk defa ordu yönetime el koyuyor. Bu hareketin geleceği önceden belliydi. Pek de tepeden inme sayılmaz. Adil davranmağa dikkat edildiği ve bu konuda hassasiyet gösterildiği için de Yüksek Adalet Divanı ve Yüksek Soruşturma Kurulu teşkil edilmiştir... Yani sanık durumundakiler mahkeme edilecekler...”(s. 121) diyerek Demokrat Partililerin durumuna değinir.

Gazeteci Asaf, vatan haini olarak gördüğü DP'lilerin yargılanmasının gereksiz olduğunu, ihtilâlin boşuna yapılmadığını kanıtlamak için pek çok partinin asılması gerektiğini savunur. Konuşmaları dinleyen Feridun ise DP'lilerin yargılanmalarının tarafsız olamayacağını, mahkemenin ihtilâlcilere bağlı kararlar alacağını düşünür. “İhtilâlciler ne istiyorsa o olacaktır elbet. Adaya tıklanmış beş yüzden fazla insanın hepsi birden nasıl suçlu olabilir? Siz ne yapıyorsunuz? Neredeyse milletin çoğunluğunu hapsetmek için uygun boş odalar, araziler bulacak, temerküz kampları kuracaksınız...”(s. 122) diyebilmeyi ister.

Feridun, matbaadaki arkadaşı Özhan sayesinde ünlü yazar Peyami Safa ve Doktor Ayhan Songar ile tanışma fırsatı bulur. Peyami Safa, milliyetçi gençler tarafından sevilen büyük bir romancıdır ve yazılarıyla dönemin içyüzünü aydınlatan önemli bir kalemdir. Ayhan Bey, Peyami Safa'nın ihtilâlden bir gün önce Menderes'le Eskişehir Orduevi'nde birlikte olduğunu, bir hava albayının Başvekil'e methiyeler düzmesi üzerine Menderes'i uyardığını anlatır. Peyami Safa'nın uyarısına Başvekil'in: “Siz de çok müvehhamsınız. Görmediniz mi beni nasıl seviyorlar.” diyerek aldırış etmediğini belirten Ayhan Songar, Menderes'i öven hava albayının ertesi gün onu tevkife geldiğini de sözlerine ekler. (s. 133)

Eserde millî değerlerine bağlılıklarına rağmen sağ ideolojiyi ve Menderes iktidarını değerlendiren Peyami Safa'nın ve psikiyatrist Ayhan Songar'ın tespitleri dikkat çekicidir. Bu tespitler, dönemi açıklayan analizler içerir. Doktor Ayhan Bey, Menderes'in dramını kendisinin hazırladığını, “nurlu ufuklar”dan başka şey göremez olduğunu, bunun da ihtilâli getirdiğini şu cümlelerle belirtir: “-Eğer ‘Devr-i sabık yaratmayacağız’ diye işe başlamasalar, halk nazarında zirvede iken geçmişin hesabını sorup defterleri kapatsalar, belki bu kader değişebilirdi.”(s. 136)

İhtilâl sonrası aşağılanmayı gururuna yediremeyerek intihar eden isim, Dahiliye Vekili Namık Gedik olur. Feridun, Sabık Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın da intihar teşebbüsünden sonra, ölümlerin en korkuncunun aşağılanmak, hakarete uğramak olduğunu düşünür. Hayatı boyunca bu toprakları savunanların yaşadıklarını bir türlü kabullenemez:

“Millî Mücadelenin, o ulvî savaşın bir mücahidi, bir gün Reiscumhur oluyor ve bir başka gün, bu görevinden alaşağı edilerek vatana ihanet suçundan içeriye atılıyor, idamla yargılanıyordu. Kırk yıl önce Anadolu insanını vatan savunmasına çağırın bu kuva-yı milliyeci, şimdi savunduğu toprakların bir parçasını, sözüm ona Rusya'ya bırakma teşebbüsü gibi bir suçlamayla karşı karşıyaydı. Ve Reiscumhur onlar adına da bu utanç manzarasını hazmedemiyor, tutuklu bulunduğu yerde bel kemeriyle intiharı deniyordu. Ülkede insanın ne derece önemsiz bir varlık olduğunun anlaşılması için 1960 darbesini de yaşamak gerekiyordu demek.”(s. 137)

Ordudan ve üniversitelerden tasfiyeler, uzayan mahkeme süreci ülkedeki gerginliği tırmandırır. Bununla beraber, DP'lilere yönelik idamların gerçekleşmeyişi



nedeniyle "ihtilâlin beklenen ölçüde sert olmadığını" düşünen gazeteci Asaf gibiler de son derece öfkeli. Profesör Sebati Bey ise, yeni Anayasa tamamlandıktan sonra, iktidarın bir an önce sivilleşmesi gerektiğini, mahkemeler sürdükçe seçimlerin çıkmaza girdiğini düşünmektedir.

Doktor Enis Bey'e göre iktidar, ancak "Bebek" ve "Köpek" davaları nedeniyle saçma bir hal alan duruşmalar tamamlandığında sivilleşebilecektir. İncenaz Hanım ve Kocası Binbaşı Kaya'nın evindeki yemekte Enis Bey, kendisini tutamayıp "(...) Miktar-ı kâfi sâbık idam edilirse her şey hallolacak öyle mi? Nefret, tuz ruhu gibi içimizi oyuyor. Korkarım sonunda insanlığımızdan geriye bir şey bırakmayacak." (s. 142) şeklindeki sözleriyle ihtilâli gerçekleştirenleri eleştirir:

Yemekten birkaç gün sonra Enis Bey gözaltına alınır. Feridun, babasını kimin ihbar ettiğini öğrenememenin öfkesi içindedir. Ayrılıkları, birleşmeleri, nefret ve sevinçleri siyasetin yönettiğini düşünen Feridun'a bu olaydan sonra nişanlısı Ece ayrılmak istediğini söyler. Ece'nin bir zamanlar DP'li olan babası şimdi ihtilâl yanlıdır ve Feridun'un babasının DP ile yakınlığı nedeniyle gözaltına alınışı, bu nişanın bozulmasına sebeptir. Böylece ihtilâlin toplumdaki katmanları olumsuz biçimde etkileyen ayrıştırıcı gücünün şahsî meselelerde de yaralar açtığı görülür.

Hayrettin Paşa'nın devreye girmesiyle Doktor Enis serbest kalır. Enis Bey, kendisinin başına gelen olaydan çok, duruşmalarda DP'lilerin haysiyetlerine yönelik suçlamalara üzülmemektedir: "... Hırsız hain yakıştırmalarıyla adamların haysiyetinin sifra indirilmesi. Yok cimbız, yok kuruyemiş... Yok süveter. Hele kasadan kadın çamaşırı çıktığı iddiasına ne dersin? Türkiye Cumhuriyeti savcısının elinde bir kadın külotu... Onları halkın gözünden düşürmek için bunca küçülmek neyin nesi?" (s. 144)

1961 yılına gelindiğinde siyasette hareketlenmeler başlar. Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Cumhuriyetçi Mesleki İslahat Partisi, Çalışma Partisi, Memleketçi Parti, Mutedil Liberal Parti kurulur. Bu partiler arasında sağa yakın Adalet Partisi'nin yıldızı giderek parlamaktadır. AP'nin Demokrat Parti mirasını devraldığı düşüncesi, bazı kesimlerdeki hâkim görüştür.

Veysel Ağabey, yeni kurulan partilerin varlığı karşısında devrik DP iktidarının farklılık kabul etmeyen siyasetini, muhaliflere yönelik baskıcı uygulamalarını düşünür ve DP'yi şu sözlerle eleştirir:

"-57 seçimlerinden sonra sokaklardaki taşkın havayı hatırlar mısın? Cumhuriyet bayramıydı. Aksaray'da yürüyordum, DP taraftarları otobüslerle, kamyonlarla iktidarın açtığı yollardan kornalarını bağırta bağırta geçiyorlardı. O an birçok gazetecinin içerde olduğunu hatırlamıştım. Bu nümayiş bana iktidarın halka yansıyan son parıltısı gibi gelmişti... Şunu düşünmüştüm. Kimse tek adam olmaya, kimse tek parti olmaya kalkışmamalı. Neticede kendi girdabında, kendi dalgasında boğulur." (s. 169)

Millî Birlik Komitesi, DP yöneticileri hakkında Eylül 1961'de kararını verir. Başvekil Adnan Menderes, Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Vekili Hasan Polatkan idam edilecektir. Celâl Bayar ise 65 yaşını doldurduğu için hakkında verilen ölüm cezası müebbet hapse çevrilir.

Menderes, idam cezasına çarptıldığını öğrendikten sonra ilaç içerek intihara teşebbüs eder. Gazetelerde idamdan önce sâbık Başvekil'in koma halindeki fotoğraflarına yer verilir. Feridun, "ölmeden ölmek" diye nitelendirdiği bu trajik durum



karşısında büyük üzüntü duyar, aylardır süren davalarda Menderes'in kişiliğinin ve itibarının nasıl zedelendiğini düşünür.

Menderes'in İmralı'da gerçekleşen idamından sonra Feridun; arkadaşları Ferda, Özhan ve Veysel Ağabey ile bu trajik ölümü değerlendirir. Ferda, DP'nin sonunun bu noktaya gelmesinde İsmet Paşa'nın sorumluluğu olmadığını, tersine Paşa'nın bir an önce demokrasiye geçilmesini istediğini belirtir:

"-(...) Millî Şef de böyle olmasını istemezdi. Çünkü o tek başına dövüşün tatsızlığının farkındadır. Ne de olsa cephelerin adamı. Savaşmaya alışık. Çok partili dönemin kapısını aralayan da odur. Evet asker ama, sivil hayata çok çabuk uyum sağlamış bir asker. Ama öteki askerler, meselâ Erzurumlu Paşa, bundan sonra ne derece sivilleşebilir, demokrasiyi ne ölçüde kavrayıp uygulayabilir?(...) İhtilâlin ve sonra da hükümetin başında olması, belki cumhurbaşkanlığına niyeti ihtiyarlık sigortasından başka bir şey değil. (...) Bence Şef, askerlerin bir an önce kışlalarına dönmelerini ve demokrasiye geçilmesini istiyor. Ne de olsa devlet adamı. Batının bu olaya müsbet bakmadığının idrakinde. Bir de kendi iktidarı meselesi var."(s. 216)

Feridun, askerleri teşvik edenin İnönü olduğunu söyler. Şartlar tamamlandığında ihtilâlin meşru bir hak olduğunu savunan, "Bu yolda devam ederseniz sizi ben bile kurtaramam." diyen ve şimdi de seçim isteyen İsmet Paşa için Feridun; "DP'nin beli, kolları, bacakları nasıl olsa kırıldı, başı ezildi. Şimdi, sırf gövdeden ibaret bir AP ile karşı karşıya gelmekten elbette korkmuyor."(s. 217) diye düşünmektedir. Ferda ise İnönü'nün idamları istemediğini; çünkü halkın tuttuğu bu insanların asılmalarının yeni kurulan AP'yi güçlendireceğine inandığını belirtir. Veysel Ağabey de ihtilâlin en çok CHP'ye yaradığını, daha da palazlanmış olarak meydanlara döndüğünü düşünür. CHP'nin karşısında yer alacak partinin eğitimsiz halk kitlelerinin elinde eriyip gitmemesini, DP'nin hatalarını yeşertmemesini ister.

Enis Bey, ailesi ile birlikte yeni yapılan yola taşınmaya karar verir. Artık ihtilâl yanlısı "eski" dostlarından onu "yeni" yol ayırmaktadır. Böylece yolun diğer tarafı bütünüyle ihtilâl taraftarlarına kalacaktır. Bu durum, her anlamda yeni bir başlangıcın habercisidir. Taraflar ayrılmış, cepheler keskinleşmiş gibidir. Yazar böylece ihtilâlin toplumsal alanda açtığı yarılmayı ortaya koymuş olur.

Beklenen seçim gerçekleşir. CHP'nin zaferine kesin gözüyle bakanlar, seçimi AP'nin kazanmasıyla âdeta şok olur. Seçim akşamı sokakta seçim zaferini kutlayan kalabalıkla, başka bir grup arasındaki kavgayı silâhıyla Binbaşı Kaya'nın durdurması, Feridun'a ihtilâlin yakın gelecekte tekrar edileceğini düşündürür.

Romanın sonunda Feridun, veda etmek için Binbaşı Kaya'nın evine gittiğinde aylardır kafasını kurcalayan sorunun cevabını da öğrenir. Binbaşı Kaya, Feridun'un babası Doktor Enis'i, amcası Sebati'nin ihbar ettiğini itiraf eder. Yazar, bu trajik gerçeği romanın sonuna saklayarak ihtilâlde birlikte toplumda meydana gelen ayrışmanın derecesini de gözler önüne sermiş olur.

Sonuç

Türk edebiyatının önemli yazarlarından Sevinç Çokum, romanlarında tarihî ve sosyal konuları işler. *Karanlığa Direnen Yıldız* romanında Menderes iktidarını; iktidar-muhalefet ilişkileri, diğer devletlerle olan ilişkiler, ihtilâli hazırlayan süreç, ihtilâl ve sonrasıyla ele alır. Yazar, romanı daha çok kurmaca kahramanlar üzerinden yürütür;



ancak gerçek kişi ve olayları da dahil ederek bir tür belgesel roman oluşturur. Kurmaca kahramanlar yaş, cinsiyet ve meslek bakımından toplumun değişik katmanlarından seçilmiştir. Bunlar yazar, doktor, sanatkâr, politikacı, asker, gazeteci, öğrenci, tüccar olarak karşımıza çıkarlar. Devir ve yaşanan gelişmeler, kurmaca kahramanların konuşmalarıyla yansıtılır. Yazar, onların konuşmaları arasına önemli politikacıların sözlerini katarak romanına gerçeklik kazandırır. Devrin önemli politikacıları yanında, bazı aydınlara ve düşüncelerine de yer verir. Yazar olaylar karşısında tarafsız bir tavır takınır. DP'lilere ve CHP'lilere eşit söz hakkı tanır. Olayları her iki partinin taraftar ve sözcüleri vasıtasıyla verir. Menderes iktidarı; DP'liler tarafından Anadolu'da ve sanayide sağladığı gelişmelerle övülürken CHP'liler tarafından muhalifler üzerindeki baskı, basına uyguladığı sansür, muhalifleri ezmek için aldığı tedbirler ve Amerikan taraftarlığı nedeniyle eleştirilir. Yazar, ihtilâllerin çözüm olmadığı fikrine yakın durur. İhtilâl sonrasında yaşanan gelişmeler de bu fikri haklı çıkarır. İhtilâl; sağlıklı bir yönetim getirmediği gibi, sadece politikada değil, beşerî planda da ilişkileri derinden yaralar. Halkın yapılan ilk seçimlerde AP iktidarına gösterdiği teveccüh de Menderes'e olan sevginin ve darbeye olan tepkinin bir göstergesi kabul edilir. Yazar, farklı görüş ve statüdeki insanlara yer vererek devri panoramik bir bakışla görmemize imkân tanır.

Roman; 27 Mayıs'ın Türk insanında oluşturduğu psikolojiyi incelerken, değişen bireylerin, sağlam olmayan fikirlerin, halktan uzak yaşayan sivil, asker ve bürokrat kesimin içyüzünü de ortaya koymaktadır. Yazar, halkın oyuyla iktidara gelmiş bir hükümetin darbe şartları hazırlanarak devrilmesinin yanlış olduğuna ve 27 Mayıs'ın devrim niteliği taşımadığına dikkat çeker. Sevinç Çokum'un değindiği önemli bir nokta da siyasetin acımasız yüzüdür. Değişen siyasî panorama acımasız yüzünü hemen göstermekte, insan ilişkilerini zedelemekte, yılların kardeşlik ve dostluklarını bile sona erdirebilmektedir. Yazar, romanın sonunda darbenin neden olduğu ahlâkî bozulmalara karşın, Veysel Ağabey'in şahsında millî ve manevî değerlere bağlı yeni aydın tipini karanlık görünen geleceğe ışık tutan umut olarak görür.

Kaynaklar

- Akşin, S. (1989). *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul: Cem Yayınları.
- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasî Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Aydemir, Ş., S. (2007). *Menderes'in Dramı (1899-1960)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 10. Baskı.
- Birand, M.A., -Dündar, C.- Çaplı, B. (2007). *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Kitap, İstanbul, 14. Baskı.
- Çokum, S. (1999). *Karanlığa Direnen Yıldız*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Enginün, İ. (2008). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ercilasun, B. (2009). "Sevinç Çokum ve Dört Romanı", *TÜBAR-XXVI-/2009-Güz*
- Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Escarpit, R. (1968). *Edebiyat Sosyolojisi*, Çev.: Ali Türkay Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Gülcan, Y. (2001). *Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gülendam, R. (2004). "Demokrat Parti İktidarında Edebiyat-Politika/Siyaset İlişkisi ve Edebiyatçılarımızın Bu Süreçteki Yeri", *Hece Dergisi Hayat Edebiyat Siyaset Özel Sayısı*, Sayı: 90/91/92, Ankara.
- Kaçmazoğlu, H. B. (1988). *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Karpat, K. H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Moran, B. (1991). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yayınevi, İstanbul.

